

Gustaf Adolfs Torg – en gång i tiden

Ingrid Dyhlén-Täckman

Under 1990-talets första år utförde Stockholms stadsmuseum flera arkeologiska undersökningar i kvarteret Lejonet och på Gustav Adolfs Torg.

På gården till Arvfurstens palats grävdes under sensommaren 1990 ett schakt för ett planerat datorrum till UD. Under hösten 1991 och fram till våren 1992 har museet bevakat grundförstärkningen av Sagerska huset. En större undersökningen har ägt rum på torget framför Utrikesdepartementet under våren och sommaren 1992. Anledningen till denna utgrävning var att bereda plats för en kylanläggning, som ska förse UD och departementen med en god inomhusmiljö.

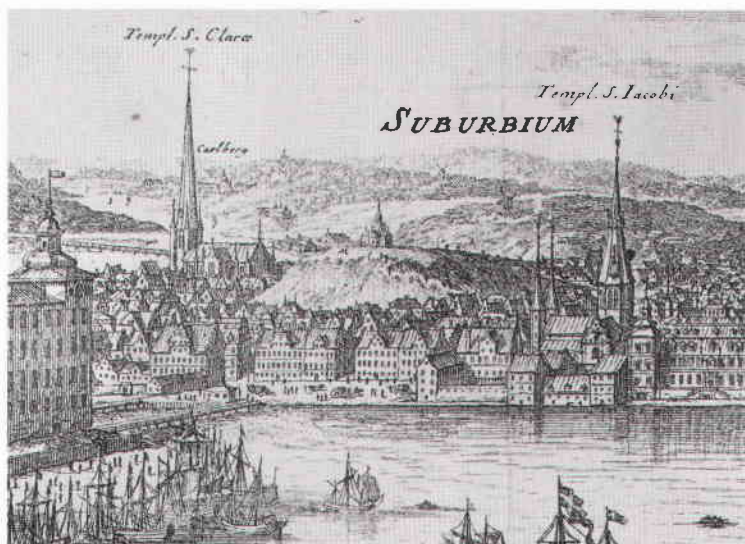
Inom detta område finns flera registrerade uppgifter om arkeologiska lämningar till exempel båtar, bryggor, kullerstensbeläggningar, murar, valv och rester av äldre hus. Det äldsta kända namnet på torget är Sandbron. Skriftliga belägg finns från 1467.

Under medeltiden använde man grus och sand från Brunkebergsåsen till att bygga stadens hus. Hans Hansson (arkeolog vid Stockholms stadsmuseum under åren 1931–59) beskrev Sandbron som en brant kullerstensbacke.

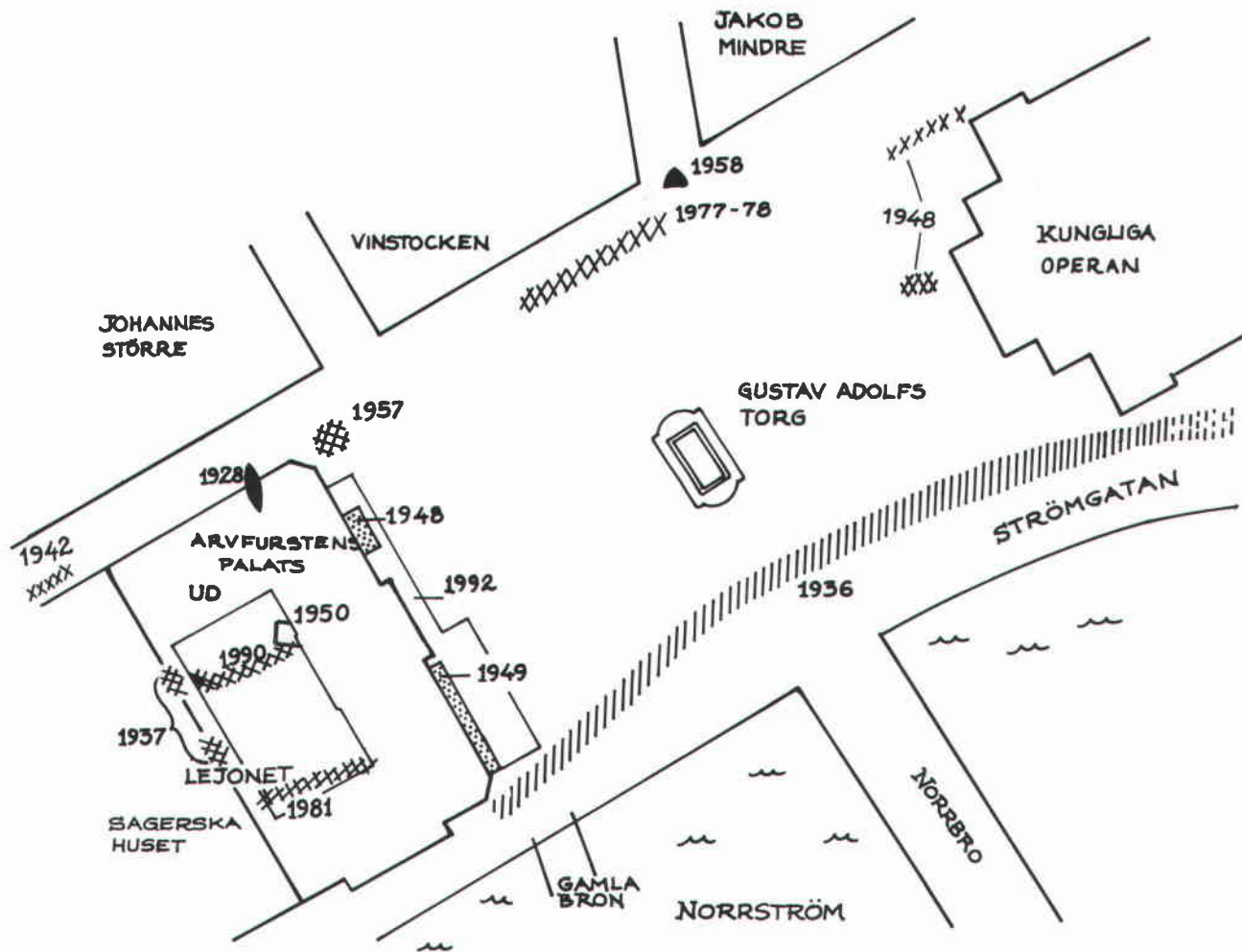
Närheten till Gamla stan och Helgeandsholmen gav torget en framträdande plats. Det var viktigt med en förbindelse norrut. Landsvägarna, de så kallade Sträckegatorna, löpte på var sin sida om Brunkebergsåsen och gick sedan samman vid Sandbron. Norrbro finns omnämnd i skriftliga källor från 1288. På Stockholms äldsta karta från 1620-talet finns bron markerad. Vid en schaktgrävning på 1930-talet fann Hans

Hansson trärester, vilka han tolkade som en del av Gamla Norrbro.

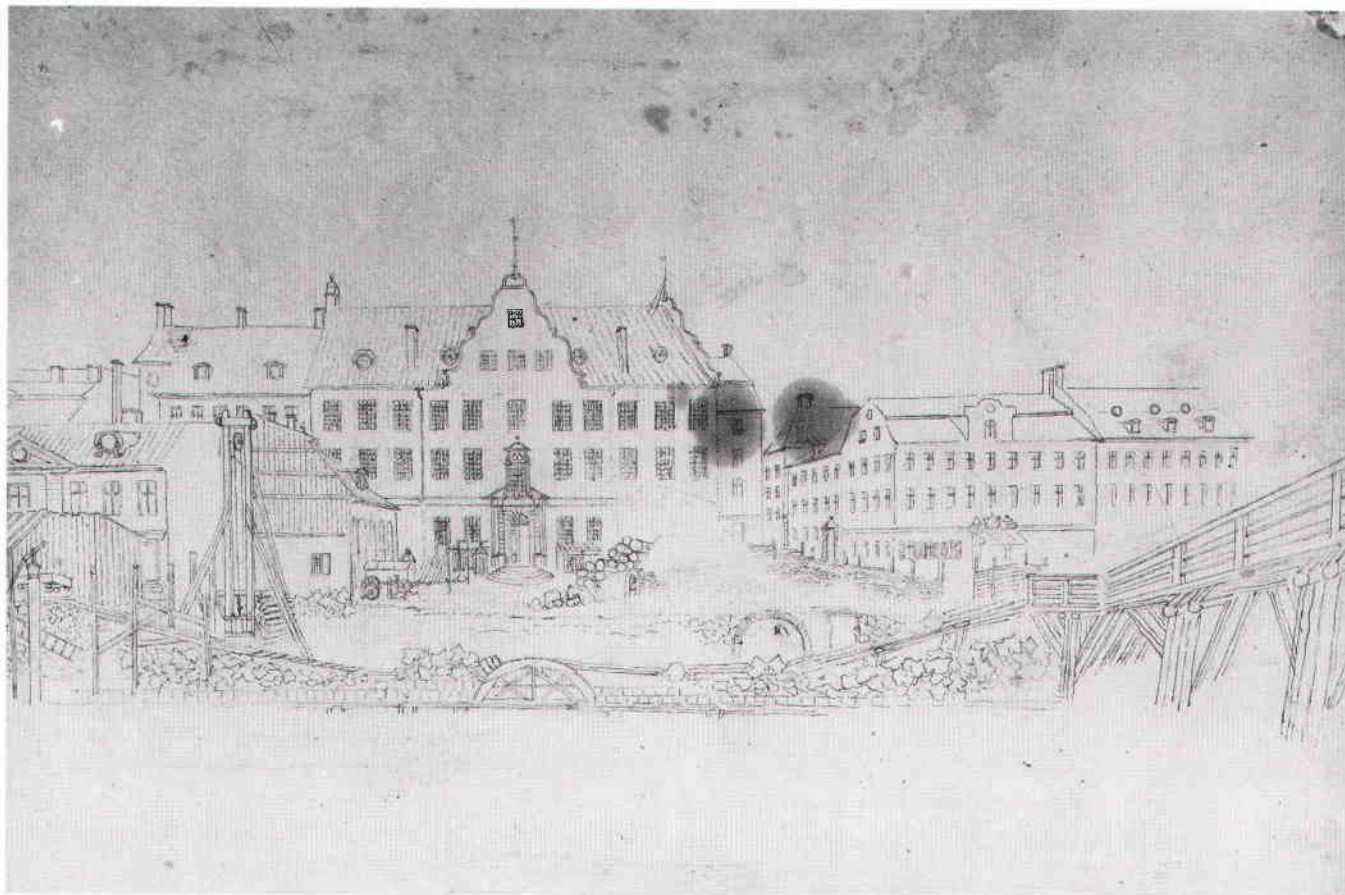
Intill nuvarande UD låg vid mitten av 1500-talet det Kungliga kanongjuteriet. Man använde sig av vattenkraften i strömmen för borrning av kanoner. Här fanns också en hammarsmedja. Så småningom flyttade tillverkningen av kanoner till Hamngatan på Norrmalm. Tillverkningen av så kallade lavetter (trälådor) blev kvar på platsen ytterligare en tid.

Gustav Adolfs Torg vid slutet av 1600-talet, detaljbild av W. Swidde. Till vänster Torstenssonska palatset och mitt på torget Kämnärsrättens byggnad, rådhus under Norrmalms tid som egen stad.

Kartan visar arkeologiska iakttagelser vid Gustav Adolfs Torg. Den äldsta uppgiften är från 1928, då man vid grundförstärkning av Arvfurstens palats hittade återstoden av en båt. Sedan dess har nya fynd noterats vid varje markarbete. Vid grävningar 1936 fann man rester av stadens bodar, av en corps de garde och av ytterligare en båt. Då påträffades också spår av vad som antogs vara Gilius Packets hus. I samband med en tillbyggnad på gården till Arvfurstens palats 1937 fann man ett tunnvalv av tegel från en äldre källare. 1942 fann man murrester av gråsten och tegel från hus uppförda innan gaturregleringen. I samband med schaktning framkom 1948 äldre stenläggningar och en murrest av tegel utanför Arvfurstens palats och murrester utanför Operan. 1949 träffade man på äldre spont från en tidigare grundförstärkning. På gården till Arvfurstens palats fann man 1950 rester av Lars Grubbes hus. 1957 framkom ytterligare en grundmur till en äldre byggnad. I samband med VA-arbete 1958 påträffades ett valv av tegel. Vid schaktning 1977-78 påträffades kullersten och rester av ett källarvalv, en mur och en trappa av tegel. 1981 grävdes för fjärrvärme till UD och man fann kullersten och en grundmur med raserat källarvalv. Teckning Ingrid Leander/SSM

Torstenssonska palatset uppfört på 1640-talet. Till höger om Sagerska huset syns en flygel till palatset. Grundmuren till denna byggnad påträffades vid 1990 års grävning. Teckning i Martins skola omkring 1780.

Vid området kring Gustav Adolfs Torg låg i slutet av 1500-talet och början av 1600-talet enstaka stenhus och möjligen några korsvirkeshus. Det var förmodligen välsituerade människor som bodde kring torget. Några hade sitt arbete förlagt till Slottet.

Rester av boningshus på torget och på gården till Arvfurstens palats grävde Hans Hansson ut på 1930- och 1950-talen. Ett av dessa hus, som låg öster om brofästet till Gamla Norrbro, tolkade han som bössjutare Gilius Packets hus från mitten av 1500-talet.

På gården till Arvfurstens palats låg diplomat Lars

Grubbes (1600–1642, underståhållare vid Stockholms slott 1637–41) hus. Byggnaden var tio meter lång, gaveln låg mot ena Sträckegatan, nuvarande Fredsgatan. Av byggnaden återstod endast källaren. På Sträckegatan låg ytterligare två byggnader, som antogs tillhöra slaktaren Erik Larsson och kopparslagare Mårten Bartig. Murrester av gråsten och tegel från dessa hus har påträffats vid schaktningar.

Samtliga byggnader uppfördes före den stora stadsplaneregleringen på Norrmalm på 1640-talet.

Arvfurstens palats, gården

Undersökningsområdet sommaren 1990 sträckte sig tvärs över gården, till ett djup av dryga metern. En knapp halv meter under gårdsnivån fanns en äldre stenläggning. I den västra delen av schaktet hittades en del av en mur, som med största sannolikhet är grundmuren till en av Torstenssonska palatsets flygelbyggnader. På tre ställen grävdes provgropar. I en av groparna påträffades delar av en stenläggning. Troligen är detta en del av en vattugränd (gränd som leder till vattnet). Denna tillkom före regleringen på 1640-talet.

Sagerska huset

Vid schaktningen för en hiss och en pumpanordning i det Sagerska huset fann vi medeltida utfyllnadslager. Kulturlagret innehöll rikligt med läderfynd. Dessa bestod av fyra olika skor av typen remskor. Vid Helgeandsholmsgrävningen hittades den här sortens skor i ett område med fynd från 1300-talet.

Ytterligare en skotyp har identifierats, en så kallad knäppsleifsko. Endast ett exemplar av detta slag hittades vid Helgeandsholmsutgrävningen mot ett sjuttio-tal remskor.

I ett av källarrummen påträffades två trästockar. Dessa har vid dendrokronologisk analys (årsringdatering) daterats till 1341. Stockarna har kanske ingått i pålning för en kajkant eller en brygga.

I Sagerska huset gjordes även fynd av betydligt se-

Två skotyper hittades i Sagerska palatsets källare, remskor (t.v.) och en knäppsleifsko (t.h.). Teckning I. Leander/SSM

Klipping präglad för Kristian III, 1518–21, eventuellt ett falskt mynt från Gustav Vasas tid. Foto Göran H Fredriksson/SSM.

nare slag. I ett tidigare litet dolt utrymme i källaren påträffades en del trälårar. Dessa visade sig innehålla vackra målade glasbitar med blommotiv.

Gustav Adolfs Torg

Den arkeologiska undersökningen på Gustav Adolfs Torg blottade i första hand ett myller av ledningar för vatten, avlopp, fjärrvärme och el.

Under och mellan ledningarna fann vi rester av det gamla torgets kullerstensbeläggning från 1630-talet. Platsen för den medeltida Sandbron reglerades och utökades under åren 1636–37. Man fyllde upp, jämnade till och stenlade torget. Torget kallades under

Syl med fodral och skaft av trä, troligen använd vid läderhantverk. Foto SSM.

den här tiden för Malmtorget, Norremalmstorget eller Norre förstadens torg. År 1602 lät Karl IX avskilja Norrmalm som en egen stad med rådhus intill nuvarande Gustav Adolfs Torg, men redan 1635 var Norrmalms tid som egen stad förbi.

På resterna av det gamla torget fann vi flera mynt från Drottning Kristinas tid, spelkulor och nålar.

I den nordöstra delen av schaktet under torgnivån framkom delar av ett tegelgolv sannolikt från ett källarlöst korsvirkeshus. Vid utgrävningen av golvet påträffades flera små silvermynt präglade för Kristian II, Gustav Vasa och Johan III. Myntfynden talar om att vi har att göra med ett hus från 1500-talet. Två av mynten var klippingar. Dessa präglades samtidigt i ett större antal på en plåt, som sedan klipptes upp i enstaka mynt.

När vi fortsatte att gräva i detta område fann vi två tunna silvermynt präglade endast på ena sidan, så kallade brakteater. Brakteater förekommer från 1100-talets senare hälft och fram till 1500-talet. De två mynten var båda från 1300-talet. Det ena varpräglat mellan åren 1363 och 1370 och det andra mellan åren 1363 och 1380. Präglingsort är troligen Stockholm. Flera mynt har tidigare påträffats på torget, cirka 240 stycken. Det äldsta myntet är ett silvermynt från Gustav Vasas tid.

Inga ytterligare konstruktioner påträffades. Schaktet, som var cirka 5 meter djupt, visade sig vara uppfyllt med mängder av sten och grus. Enstaka föremål påträffades i dessa lager, bland annat två kanonkulor av sten, en liten syl med skaft och fodral av trä. Sylen har troligen använts vid läderhantverk.